

Sufizam i medicina

– Recepcija medicinske misli u sufijskoj literaturi

Senella Krehić-Fočak

Master studij komunikologije,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

U radu se razmatra veza između sufizma i medicine. Najprije su iznesene historijske činjenice koje se odnose na razumijevanje i ulogu perzijskih liječnika u Zlatnom dobu arapske medicine. Veza između medicine i sufizma, posmatra se kroz sažet opis Ibn Sinaovog golemog medicinsko-filozofskog opusa i određenih primjera u stihovima / bejtovima iz Mesnevijske, gdje su spomenuti Ibn Sina i Galen sa kratkim podsjećanjem na sadržaj kapitalnog djela *Kanun medicine*. U djelu *Čahar makala* poeta je na širokom obrazovanju liječnika, te kratko podsjećanje na pojmove etike i deontologije u tom dobu. U zaključku se ističe važnost nadahnutijeg pristupa povezivanju, prirodnih nauka i duhovnosti, koristeći opus koji je Ibn Sina ostavio i njegovu ulogu kroz primjere spomenute u duhovnoj literaturi kakva je Mesnevijska, gdje se pokušava podstaknuti duhovni potencijal i izbjeći larpularizam u prenošenju komentara njegovih djela. Kroz analizu primjera, moguće je profilirati vezu između sufizma i medicine, te profilirati koncept u kojem suprotnosti pogleda bilo da se radi o Istoku i Zapadu ili pak duši i tijelu, u krajnjoj instanci ostvaruju kompletan pogled na duhovnu i praktičnu komponentu medicinske znanosti u srednjovjekovnom periodu. Ovaj koncept je posljedično primjenljiv na savremene poglede s aspekta historije nauke i zdravstvene kulture i liječenja uopće.

Ključne riječi: Ibn Sina, *Qanun*, sufizam i medicina, *Mesnevija*, Galen, *Čahar makala*, Zlatno doba arapske medicine, historija srednjovjekovne medicine, duhovnost, poezija, etika.

Perzijski ljekari su imali veliku ulogu u razvijanju i širenju medicinske nauke i njenih grana tokom Zlatnog doba arapske medicine, kao i tokom Srednjeg vijeka općenito. Period od 8. do 16. st. obilježen je najpoznatijim ličnostima kao što su bili Ibn Sina na zapadu poznat kao Avicena, Er-Razes, Al-Kindi i drugi, svi porijeklom iz Perzije. Veoma je duga lista imena liječnika iz tog doba, a ono što je kuriozitet odnosi se na činjenicu da su djela pisali na arapskom jeziku. To je sasvim prihvatljivo, ako se zna da se arapski utjecaj usljed osvajanja, proširio velikim područjem, koje se prostiralo od Indije do Španije, a da je uz to arapski postao službeni jezik. Prema nekim izvorima (Wikipedia)¹, kao prvo ime na listi srednjovjekovne arapske medicine spominje se al-Harith Ibn Kalada, u 7. stoljeću, a kao posljednje, Dawud al-Antaki, kojeg je i čuveni francuski vojni ljekar Luciene Leclerc, ujedno prevodilac i historičar medicine, označio posljednjim predstavnikom arapske medicine. Spomenuto zlatno doba je period u kojem se mnogo radi na prepisivanju grčkih tekstova. Perzijski ljekari su pisali na arapskom jeziku, a djela su dalje prevedena na latinski, a Arapi stimuliraju prijevode, sa grčkog ili perzijskog, sabirajući sva dotadašnja znanja i dajući svoj doprinos daljim istraživanjima, te nadograđuju dostupnu znanstvenu građu, u brojnim oblastima uključivo sa medicinskim znanostima.

Centar organiziranog prevodilačkog rada, postaje Toledo u II. st., preveden je veliki broj djela iz oblasti filozofije i nauke s arapskog na latinski jezik. Pojavom ovih prijevoda, djela Ibn Sinaa su postala dostupna svim značajnijim univerzitetima u Evropi.²

Važno je napomenuti da tadašnja medicina ima jaku vezu sa filozofijom, poentirajući racionalistički pravac, mada to nije novi pristup, jer je već Galen (129–c. 200 / c. 216), jedan od velikih učitelja medicine,

¹ Wikipedia.

² Džilo, Hasan, "Uticao Ibn Sinaovih metafizičkih učenja na srednjovjekovnu skolastičku filozofiju", *Znakovi vremena*, vol. II, dvobroj 41/42, Sarajevo, jesen-zima, 2008.

napisao kraće djelo pod naslovom: “O tome da je najbolji liječnik ujedno i filozof.”

Ibn Sina, Avicena, (rođen 980. godine u Buhari, današnji Uzbekistan, umro 1037. u Hamadanu / Iran) je znanstvenik i filozof koji je zasigurno jedan od najznačajnijih autoriteta tog doba iz oblasti medicine, ali i znanosti općenito. Njegov utjecaj na srednjovjekovnu medicinu i filozofiju je veoma velik. Čuven po sveobuhvatnom djelu *Kanun, Zakonik medicine (Al-Qanun fi al-Tibb)* koje je do 17. st. ostalo osnovni i nezaobilazan izvor za proučavanje medicinske znanosti i njenih grana, objedinio je znanja grčke i arapske medicine. *Kanun* je djelo enciklopedijskog karaktera u kojem je sabran sav dotadašnji pregled znanja i otkrića iz oblasti medicine. Podijeljeno je u pet knjiga, a svaka od njih, podijeljena je dalje na fanove, ta'lime i faslove.³

Pored *Zakonika medicine (Al-Qanun fi al-tibb)*, medicinske enciklopedije u 5 tomova, najpoznatija djela su mu *Rasprava o filozofiji (Kitab Al-Shifa)* filozofska enciklopedija, koja uključuje logiku, fiziku, matematiku i metafiziku), *Traktat o duši (Kitab al-Ishart wal-Tanbihat)* i dr. Na Zapadu, posebno je zastupljena i cijenjena *Metafizika* koja je dio *Al-Shifa*.

Letimičan pregled *Kanuna (Al-Qanun fi al-Tibb)*⁴ izgleda ovako:

Prva knjiga pod naslovom *Kulliyat (Općenitosti)*, ima 400 fanova, mogu se istaknuti neki dijelovi gdje kao prvi govori o 4 elementa koji formiraju temperamente, drugi o spoznaji i uzrocima bolesti, treći o uzrocima zdravlja i bolesti, o smrti, četvrti fan o metodama liječenja, sedmi fan o ukrasima na ljudskom tijelu (npr. kosa, itd.). Druga knjiga je posvećena uglavnom lijekovima, njihovom sastavu. Također postoji i podjela prema porijeklu, tj. da li su mineralnog, biljnog ili životinjskog porijekla. Sadrži opise oko 800 farmakoloških pripravaka – njihova svojstva, način djelovanja i svrhu – te daje upute za ispitivanje novih lijekova. Ovdje je važno napomenuti da Ibn Sina razvija metod naučnog eksperimenta, kao sredstva istraživanja. Treća knjiga se odnosi na pojedine bolesti određenih organa, u pravcu odozgo prema dolje, od mozga, nerava, uha, oka, do zglobova, kože itd., pa nadalje raspravlja o njihovim uzrocima, simptomima i liječenju. Ta osnova se može uzeti kao

³ Kazem Mousawi Bodžnurdi: *Ibn Sina - čuveni iranski filozof i liječnik*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2011.

⁴ Kazem Mousawi Bodžnurdi: *Ibn Sina - čuveni iranski filozof i liječnik*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2011.

začetak onoga iz čega će kasnije razviti pojam kliničkih disciplina. Četvrta Knjiga tretira simptome kao što je vrućica, o vrstama temperature, dijagnosticiranju i liječenju njihovih uzroka, a zatim govori o ranama, povredama, prelomima, oteklinama, otrovima, kosi, debljini, mršavosti. Peta knjiga govori o složenim lijekovima i kozmetici. Spomenuto je ukupno 650 lijekova, njihovih oblika i primjene, bilo da su tablete, sirupi, purgativi ili protuotrovi.

Latinski prijevod Aviceninog *Kanuna* je djelo koje se stoljećima koristilo kao priručnik na visokim medicinskim školama, na univerzitetima širom Evrope i to sve do sredine 17. st. Zanimljiv je podatak da je *Kanun* doživio svoj reprint 1973. godine u New Yorku i da još uvijek postoje kulture koje ga koriste kao važan izvor medicinskih znanja. Primjer je Yunani kultura.⁵

Nadalje, mali segment koji opisuje njegove dosege je i to da je Ibn Sina znao da se neke bolesti šire putem vode i tla, te da je tuberkuloza zarazna bolest, zatim da postoji veza između emocija i fizičkog zdravlja, uspostavljajući temelje psihosomatske medicine, objašnjavao je psihosomatske pojave i druge bolesti, poput dijabetesa, upotrebljavao zračni toplomjer za mjerenje temperature ljudskog tijela itd. Konačno Ibn Sina je utemeljio eksperimentalni metod istraživanja, značajan za razvoj znanosti. Kada je u pitanju prilagođavanje / adaptacija okolini, Ibn Sina je zapazio, da se kokoška koja se nađe u sredini bez pijetla, prilagođava tako što joj se na nogama razviju zadebljanja slična pijetlovim, koja imaju funkciju u borbi za opstanak. Dublji, filozofski smisao ovih prilagođavanja, tražio bi posebnu obradu u smislu upućenosti bića i uplivu te upućenosti na njihovo ponašanje. (Motahhari, 2003)⁶

Ibn Sina i Mesnevlja

Ako želimo proučiti vezu između Ibn Sinaovog djela i *Mesnevlje*, vidljivo je da je veliki naučnik živio na prelazu između 10. i 11. st., dok je *Mesnevlja* pisana u 13. st. *Mesnevlja* kao vrhunac duhovne literature,

⁵ Yunani ili Unani medicina je naziv za perzijsko-arapsku tradicionalnu medicinu koja se još prakticira u Mughal Indiji u kulturama Južne Azije. Pojam je izveden iz arapske riječi Yunani što znači "grčki", jer je to sistem medicine utemeljen na učenjima grčkih liječnika Hipokrata i Galena.

⁶ Motahhari, Morteza, *O jedinstvu Božijoj*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2003.

svakako da više govori o duhovnim stanjima, uzrocima i posljedičnoj vezi sa fizičkim stanjima.

Mesneviya započinje pričom o zlataru i djevojci, pa može poslužiti kao veoma ilustrativan primjer u pogledu pulsne dijagnostike i psihosomatske medicine.⁷

Nezaobilaznost *Mesneviye*, koja je pisana par stoljeća nakon Ibn Sinaa i pojavljivanje Ibn Sinaovog imena u njoj očituje veličinu ovog naučnika i filozofa koji je, kako je već ranije spomenuto, napisao brojna djela ne samo iz oblasti medicine već i filozofije, astronomije, umjetnosti, a njegov uticaj u filozofiji čak će dovesti do formiranja pojma “latinski avicenizam”, koji dominira u II. i 12. st. u evropskim filozofskim krugovima.⁸

Prva priča iz prvog sveska, dakle, priča kojom *Mesneviya* počinje, govori o bolesti ljubavi, i ujedno promovira pulsnu dijagnostiku, metodu dobro poznatu i razvijenu na Istoku, kod drevnih istočnih civilizacija i liječnika (npr. kineska medicina).

“...Puls ljubavnika je promjenljiv i neregularan, posebno kad vidi objekat svoje zaljubljenosti, ili čuje njeno ime, ili dobije vijesti od nje“ i to na sljedeći način:

Liječnik bi postavio prst na pacijentov puls i iznenada redao imena onih osoba među kojima bi moglo biti ime njegove dragane.”⁹

Ilustrativan je primjer iz prvog sveska *Mesneviye* (stihovi / bejtovi 166, 167, 169).

Stihovi glase:

“Ni otkucaji srca, ni boja lica nisu se mijenjali, sve dok je nije upitao o Semerkandu i Hokandu.

Puls joj se pojača, a na licu se pokaza rumenilo, pa žutilo: jer djevojka je bila udaljena i odvojena od zlatara iz Semerkanda.”

“Kad je liječnik našao tajnu bolesnika,
Odmah je otkrio i uzrok bolesti.”

⁷ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesneviya*, I svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

⁸ Džilo, Hasan, “Uticaj Ibn Sinaovih metafizičkih učenja na srednjovjekovnu skolastičku filozofiju“, *Znakovi vremena*, vol. II, dvobroj 41/42, Sarajevo, jesen-zima, 2008.

⁹ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesneviya*, I svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

Iako ga ne imenuje direktno, Rumi ga smatra “gostom iz svijeta skrivenog”, božanskim liječnikom i povjerenikom iskrenim.¹⁰

Još se jedno mjesto u *Mesneviji* gdje se spominje Ibn Sina nalazi u stihu / bejt 1121, koji glasi:

“Kako ćeš raspoznati crveno, zeleno i plavo, ako prije toga ne vidiš svjetlo.”

U komentaru I. sveska *Mesnevi* se kaže da je Ibn Sina zastupao mišljenje da boje imaju svoje svjetlo, dok su drugi govorili da se boje pojavljuju i prepoznaju svjetlom.

Obzirom na dubinu i široko poznavanje različitih djelovanja čovjeka i obuhvatanja različitih problema, te povezanosti medicine sa filozofijom, osobito racionalističkom, ne čudi da se i u poznatim djelima, kakva je *Mesnevija*, nalaze opisi i stanja vezana za medicinu i zdravlje čovjeka. To će pokazati i sljedeći primjeri, gdje autoritet poput Rumija ne oklijeva uzeti primjer zubobolje da bi opisao neka od tih stanja.

Tome treba dodati još jedan značajan podatak, a to je da u Srednjem vijeku stomatologija još nije postojala kao zasebna grana, pa su bolesti zuba i usta liječili liječnici opće prakse. O stanju stomatologije u Srednjem vijeku, prema Rosenthalu, može se informirati upravo kroz kapitalno Rumijevo djelo. (Rosenthal, 1960) O zubima, njihovim bolestima i tretmanu se govori u medicinskim udžbenicima i enciklopedijama. Pored toga, “reference o liječenju zuba od strane liječnika su također rijetke. Informacija dolazi iz prilično neočekivanog izvora – iz poezije.” (Rosenthal, 1960)¹¹

U manjoj raspravi na perzijskom koja se pripisuje Ibn Sinau, autor kratko govori o zubobolji i spominje korisne lijekove. (Rosenthal, 1960) Vjerovanje da vjetar može donijeti zubobolju je spomenuto u *Mesnevi*. Primjer zubobolje, u *Mesnevi*, sa atributima bola, eliminacije istoga, vađenja zuba, postojanja žarišta, sve su to pojmovi koji se mogu podvesti pod kategoriju iskušenja, obzirom da je svačija lična slika drugačija pa i senzitivnost na vjetar.

¹⁰ Kazem Mousawi Bodžnurdi: *Ibn Sina - čuveni iranski filozof i liječnik*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2011.

¹¹ Rosenthal, F., “Bibliographical Notes on Medieval Muslim Dentistry”, *Bull. of the History of Medicine*, 1960, 34, 52–60.

*Onaj ljekar pokvareni zub iščupa
da spasi voljenog patnje i bola.*

(M1: 3870)

*Tako isto kad zubobolju vjetar izazove
preklinješ da bol ti otklonjen bude.*

(M4: 148)

(Vjetar je ovde opisan kao uzročnik zubobolje.)

*Gledaj kako vjetar ustima struji
u svakom dahu tamo-amo bruji.
Grlo i zubi sigurni su od njega
al' Hakk kad naredi u usta upada.
Atom vjetra težak k'o planina postane
zubobolja bolesnika jasnog spopadne.¹²*

(M6: 4681- 83)

Svakako da tačno tumačenje ovih stihova / bejtova ima mnogo dublju dimenziju, ali ono što se nalazi na površini, a može se povezati sa historijom medicine / stomatologije i praksom je činjenica da je zubobolja uvijek povezivana sa bolom i mukom. Strujanje vjetra ovdje je opisano kao uzrok, posljedica je zubobolja, a terapija je vađenje pokvarenog zuba.

Uloge vjetrova kao prirodne pojave, također su različite, oni su spomenuti i u Kur'anu i hadisima. Primjer je priča o narodu Hud pejgambera koji je uništen vjetrom. Bio je to Ad narod u Jemenu. Vjetar je puhao oko kruga u kojem su sakupljeni vjernici (bejt / stih 854: "Hud pejgamber je zacrtao oko vjernika jedan krug i vjetar bi se umirio kad bi došao do te crte."¹³ Može se vidjeti da je raspon djelovanja vjetrova veoma širok, od vjetra koji dolazi kao kazna određenim skupinama, do uloge vjetra u prirodnom procesu oprašivanja.

¹² Prijevod dr. Mubina Moker.

¹³ Bilješke: Hfz. Mehmed Karahodžić, Predavanja iz *Mesnevi*, 2015.

Galen i Mesnevija

Pored Ibn Sinaa, u drugom svesku / džildu *Mesnevije*, spominje se još jedan veliki medicinski autoritet, preciznije, tu se nalazi priča o Galenu, (bejtovi 2094, 05, 97) pod naslovom: “Galen se pribojava od približavanja jednog ludaka.”¹⁴

2095.

*Reče Galen jednom čovjeku iz svog društva:
Donesite mi (taj i taj) lijek, potreban mi je.
Jedan drugi čovjek koji je tu bio prisutan reče:
O ti učeni čovječe, taj se lijek upotrebljava protiv ludila.
Drugi mu reče: Neka je to daleko od tvoje pameti, ne traži taj lijek.
Galen mu reče: Jedan blesavac je bacio dug pogled na mene.
Posmatrao me je dugim, upadnim i upornim pogledom
Zatim me je potegao za rukav i za kragnu.
Da nije bilo neke srodne veze između nas
Zašto bi me posmatrao taj maloumni čovjek?
Da nije vidio neku srodnost sa sobom
Zašto bi se meni obraćao bez razloga?
Kad se među dvojicom ljudi pojavi zajednički interes,
Bez sumnje je da ih povezuje neka unutarinja sličnost.
Ptica leti sa sebi srodnim jatom, a ako su u jednom jatu,
Različite vrste ptica, onda ih nešto jako veže.*

Zanimljivo je da se ovdje provlači princip zasnovan na latinskoj izreci: “slično sličnog privlači” ili *similis simile gaudet*, kao i poznatoj Galenovoj izreci “tretiraj korijen da bi izlječio granu.” Ovdje bi se mogao primijeniti i osnovni postulat homeopatske nauke: “Slično se sličnim liječi” – *similia similibus curentur*.

Još jedno mjesto gdje se može primijeniti navedeni postulat, nalazi se u komentaru stihova / bejtova 1618–1619 u drugom svesku *Mesnevije*:¹⁵

Bejt:

*Zrak i vatra teže visini, ali mogu ići i dolje,
Kao i da trn bude dulji od ruže.*

¹⁴ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesnevija*, II svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

¹⁵ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesnevija*, II svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

*On je uzvišeni Sudac i radi kako hoće,
On iz bolesti može dati lijek.*

U komentaru ovih bejtova *Mesnevije* se kaže da je objašnjenje vezano za liječenje zmijskog ujeda injekcijom koja se dobije iz otrovnih zmijskih žlijezda. “I mnoge druge bolesti liječimo iz klica i virusa već bolesnih ljudi, bile one zarazne ili ne.”

Ovo aludira na vaccine, a u homeopatiji na liječenje nozodima (lijekovi dobijeni iz klica bolesti), i također je u skladu sa prvim homeopatskim postulatom “slično se sličnim liječi”.

Još neki podaci iz *Mesnevije* vezani za liječenje i neke medicinske nauke

U *Mesneviji* se spominju i neke biljke, kao što su anacardium i aloja,¹⁶ danas već mnogo poznata po svojoj ljekovitosti posebno u regenerativnim procesima tkiva.

Prema sufijskom učenju, pored poznate egzaktne znanosti anatomije, postoji i druga, odnosno drugačije poimanje tijela, organa i osjetila zasnovano na pojmovima zahira (vanjsko) i batina (unutrašnje), pa će posljedično i liječenje i shvatanje problema liječenja biti u skladu sa tim:

„Posmatranje vanjštine (zahir), to je posmatranje naših tijela, posmatranje nutrine (batin) to su nebeske visine! Ovim zemaljskim osjetilima, može se služiti samo osoba koja je stvorena od zemlje, ali duša koja u sebi osjeća Isa-pejgamberovu duhovnost, ona može hodati po moru.“ (*Mesnevija* I, bejtovi 571, 572)¹⁷

U komentaru ovih bejtova stoji da ova naša čula osjećaju samo tjelesno, kao i da sa starenjem gube svojstva “da nešto potpuno osjete i shvate”. “Ali postoje i unutrašnja čula, čula naše duše. I duša ima svoj vid i sluh i ona na drugi način, vidi i čuje. Samo duša može svojim naročitim okom i uhom, vidjeti i čuti šta se zbiva u duhovnom svijetu...” Na našim prostorima su također djelovali i pisali autori kakav je bio Ali Dede Bošnjak, mislilac i sufija iz 16. st., prema kome “postoji uska veza između islamske metafizike, kosmologije i filozofije, a prva zna-

¹⁶ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesnevija*, V svezak, Biblioteka Sufistan, Baybook, Sarajevo, 2005.

¹⁷ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesnevija*, I svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

nja o čovjeku, bila su sadržana u anatomiji sufijskih znalaca, učitelja gnoze, koji svoj predmet istražuju u kontekstu kosmičke cjeline, gdje se traži smisao kreacije i određuje funkcija svakog dijela ponaosob prema Apsolutnoj Istini“. (Kasumović, 1994)¹⁸ Ali Dede je napisao i posebno djelo *Traktat o anatomiji (Ar-Rislatu tašrihiyya)*. Učenje o čovjeku kod Ali-Dede Bošnjaka je vezano sa tradicionalnom sufijskom doktrinom o “savršenom čovjeku” (*al-insanu-l-kamil*).

Prema Nasru na istoku je uvijek postojao logički aspekt poezije i poetski aspekt prema velikim izrazima logičke misli. Čak i danas, u mnogim orijentalnim jezicima, radovi logičke prirode se proučavaju u poetskoj formi koja pojednostavljuje ili olakšava njihovu nadmoćnost. Poezija se bavi ljudskim jezikom oblikovana principima harmonije i ritma, koji također vladaju kosmosom. Ove dvije discipline ili aktivnosti ljudskog uma i duše, su se gotovo potpuno razišle na modernom Zapadu, dok su tamo gdje su istočne tradicije još žive, sačuvale svoju komplementarnost i blisku povezanost u teoriji i praksi. (Nasr, 1987)¹⁹

Čahar makala i obrazovanje liječnika

Čahar makala ili *Četiri diskursa* autora Nizamī-i Arūzī-i Samarqandija, (Ahmad ibn Umar ibn Alī, poznat kao Nizamī-i Arūzī-I, 1110–1152), daje neke druge informacije dragocjene za liječničku profesiju i recepciju medicinske misli, te obrazovanje uopće, pa govori o temama kao što su: kako studirati medicinu, koju sve literaturu pročitati, koje su karakteristike dobrog liječnika i sl.

Prema Nizamijevom mišljenju da bi neko bio stručan liječnik prethodno mora da prostudira sljedeće knjige: *Aforizmi (Fusul)* Hipokrata, *Putanje (Meša'il)* Hunejn ibn Ishaka, *Vodič (Muršid)* Muhammeda Ibn Zekerijja ar-Razija i komentar Al-Nilija Abu Sahl Sa'id ibn Abd al-Aziza. “Pošto je pažljivo pročitao ova djela, sa ljubaznim učiteljem, on treba marljivo da studira sljedeća djela: *Riznicu*, Tabit Ibn Kuraa, *Al-Mansuri Zekerijja ar-Razija*, *Uputu (Hidaja)* Abu Bakre Agrjunia ili *Dovoljnu knjigu (Kifaye)* Ahmed Ibn Faraga, te *Ciljeve (Agrad)* Sejjid Ismaila al-Gurganija.

¹⁸ Kasumović, I., *Ali Dede Bošnjak i njegova filozofsko-sufijska misao*, El-Kalem, Sarajevo, 1994.

¹⁹ NASR, S. H., *Islamic Art and Sirituality*, Golgonooza Press, Ipswich, 1987.

Zatim treba da se posveti jednom ili više medicinskih spisa kakvi su *Šesnaest traktata (Sitta ašere)* ili Galenov *Kompendium*, Al-Hawi ar-Razija (*Kontens*), te *Kamilu sina at-tibiyje (Kompletna knjiga)* iz medicinskog umijeća Al-Madžusija ili *Qanun fi-tibb* Ibn Sinaa. U svojim razmatranjima *Kanuna*, Nizamī-i Arūzī-i također kaže: “Kada bi se kojim slučajem Hipokrat i Galen vratili u život, oni bi zasigurno imali veliko poštovanje za ovu knjigu”.²⁰

Čahar maqala ili *Četiri diskursa*, ostavlja dosta prostora bilješkama vezanim za čuvene medicinske autoritete gdje pored Ibn Sinaa i njegovog djela *Kanun*, obrađuju i druga spomenuta imena, te donose napomene o Bahtišu, Hunejn ibn Ishaku, Er-Raziju, Al-Medžusiju, Abu Sahl al-Masihiju koji je, između ostalog, bio i učitelj Ibn Sinaa.²¹

Zanimljivo je da se slična priča kao ona o djevojci i zlataru, iz *Mesnevije* nalazi i u djelu *Čahar maqala* ili *Četiri diskursa*. Ovdje se govori o mladom liječniku koji nakon što napusti dvor Sultana Mahmuda od Gazne dolazi u Gorgan, te ga pozovu da liječi Kabusovu sestričnu (Kabus je bio vladar Gorgana). On otkriva da je uzrok bolesti duševno stanje, a ne organski koristeći pri tome pulsnu dijagnostiku. Slijedi citat: “Zamoli da ostane nasamo sa djevojkom i da dovedu nekoga ko dobro poznaje grad i njegovu okolinu. Ibn Sina uzme djevojku za ruku, opipavajući joj bilo, a onom čovjeku naredi da naglas nabraja sve dijelove grada.” Međutim nabranje je trajalo i kod djevojke nije došlo do promjene pulsa sve dok nije spomenuta jedna mahala u kojoj je živio mladić u kojeg je bila zaljubljena. “Na spomen jednog gradića, djevojci puls počne jače udarati.” “Dok na spomen jedne mahale djevojka sva ne ustrepta.”

Spomenuti autor Nizamī-i Arūzī-i i sam se bavio medicinom i astrologijom. (Motahhari, 2003)²²

²⁰ Vidjeti: Revised translation of the *Chahār maqāla (Four discourses)* of Nizāmī-i’ Arūdī of Samarqand, followed by an abridged translation of Mīrzā Muhammad’s notes to the Persian text. Nizami ‘Aruzi, fl. 1110–1161, Browne, Edward Granville, 1862–1926; Qazvini, Muhammad, 1877–1949. Publisher London Printed by the Cambridge University Press for the Trustees of the “E. J. W. Gibb memorial” and published by Messrs. Luzac & Co.

²¹ Al-Masihi, Abu Sahl ‘Isa ibn Yahya al-Masihi al-Jurjani perzijski hrišćanski liječnik iz mjesta Gorgan na istoku Kaspijskog jezera.

²² Motahhari, Morteza, *O jedinstvu Božijoj*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2003.

Etika i deontologija

Ovdje valja napomenuti da period od 9. do II. st. i kasnije do 13. st., dakle vrijeme u kojem je živio Ibn Sina (980–1037) i vrijeme u kojem kasnije nastaje *Mesneviya*, predstavlja veoma plodonosan period i za razvoj medicinske etike i deontologije. Arapi su etiku nazivali “praktičnom filozofijom”.²³ *Adab al-tabib* ili *Praktična liječnička etika*, rad je Ishaqa ibn Ali al-Ruhawija. To je deontološka rasprava koja ima definirane aspekte etike u širokom dijapazonu arapske medicine.

Da bi neko zaista bio liječnik, Al-Ruhawi je predložio i zahtijevao polaganje ispita koji pokriva široki spektar medicinskog znanja, uključujući moral i porijeklo kandidata.²⁴ Kandidat je prvo morao proći Galenove sekcije za liječnike a to je značilo tretman organa, očiju, zbrinjavanje slomljenih kostiju, upotreba termokautera, klistiranje, krvarenje itd. Liječnik opće prakse bi bio onaj koji zna sve grane medicine, a čiji je ispit baziran na Galenovoj literaturi od 16 knjiga *Sitta ašere* ili *Šesnaest traktata*.

Etika i deontologija se takođe očituju u postojanju hisba literature koja obuhvata propise tržišnog nadzora i funkciju tržišnog nadzornika-muhtesiba, opisujući veoma detaljno zakone i propise, vezane za liječnike, liječenje, higijenu objekata, napose ugostiteljskih, personala itd.

I u našim krajevima postoje rukopisi koji potvrđuju postojanje muhtesiba. Tako je poznat prepis rukopisa na arapskom pod naslovom *Nihatur-rutbe fi talebil-hisbe (O tržnom nadzorništvu)* Abdulaha b. Nasra iz Šizera, a nalazio se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.²⁵

Mesnevijska priča o muhtesibu koji pronalazi pijanicu, pod naslovom “Nadzornik javnog reda (muhtesib) poziva u zatvor pijanca koji je zaspao” (bejtovi / stihovi 2387–2399), iako ima dublje značenje, dozvoljava da se izvedu neki zaključci poput onog da je i u tom razdoblju bilo poznato i obavezujuće sklanjanje pijanica sa ulice. Kontekst priče se može povezati sa ozbiljnošću i odgovornošću funkcije koju je muhtesib obavljao, mada je to samo jedno površno tumačenje navedenih stihova,²⁶ a priča ima dublji spoznajni smisao.

²³ Levey, M., “Medical deontology in the Ninth Century”, *J. Hist. of Med.*, No. 21, 1966.

²⁴ Levey, M., “Medical deontology in the Ninth Century”, *J. Hist. of Med.*, No. 21, 1966.

²⁵ Sokolović, A. Osman, *Orijentalne medicinske knjige moje knjižnice*, Sarajevo, 1945.

²⁶ Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesneviya*, I svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

Zaključak

Postavljanje pitanja kakav uticaj ima Mesnevija, vrhunsko djelo sufijske literature, Dželaludina Rumija na područje liječenja i medicinske znanosti općenito, kao i pitanje zašto se u *Mesneviji* spominje Ibn Sina i na šta nas to upućuje može višestruko otvoriti različita polja znanstvenog promišljanja.

Ibn Sina i njegov doprinos neminovno nas upućuju na utemeljenje i prakticiranje pulsne dijagnostike, psihosomatske bolesti, adaptaciju okolini, uz ostale brojne znanstvene doprinose. Poznat je uticaj Mesnevije na mentalna stanja čovjeka, kao i to da sufizam ima svoju specifičnu anatomiju, pa i ostale grane liječenja tome prilagođene. Priča o zlataru i djevojci se nalazi kao prva u *Mesneviji*, priča kojom se *Mesnevija* otvara promovira kategoriju psihosomatske medicine i drevnih dijagnostičkih metoda kakva je pulsna dijagnostika poznata i u drugim starim civilizacijama poput Kine, Japana, Indije.

Priča o zubobolji usljed vjetra daje ilustraciju da se neka fizička stanja obrađuju u duhovnoj literaturi, u poeziji, preciznije u stihovima / bejtovima *Mesnevije*. Međutim, na Istoku su logika i poezija povezane. To je posebno vidljivo u islamskoj civilizaciji gdje su do današnjih dana, mnoge naučne discipline prvo učene kao poeme. U medicini je to *Al-Urjuzah fi'l-tibb* ili *Pjesma o liječništvu Ibn Sinaa*. (Nasr, 1987)²⁷

Na pitanje da li je Ibn Sina bio sufija, odgovor sadrži oprečna mišljenja, obzirom na njegov racionalistički pristup. Međutim Abū-Sa'īd Abul-Khayr (967–1049), čuveni perzijski sufija je bio u bliskom kontaktu i korespondenciji sa Ibn Sinom. Ibn Sina je živio u vremenu u kojem su bili rašireni sufijski stavovi i derviški redovi, a tesavvuf je osebujni intelektualni i kulturni pokret.²⁸ Pored toga on je, između ostalog, pisao traktate i davao objašnjenja iz oblasti irfana i išraka. Njegovo poznato djelo *Išarat wa tanbihat* sadrži poglavlja posvećena pitanjima tesavvufa.

Prema Nasru (1987), doktrina nametanja harmonije supstanci jezika se nalazi na Dalekom istoku izražena terminima yin-yang polarizacije, a u islamskim izvorima u razlici između oblika sura i značenja, što leži u srcu metafizičkih učenja takvih sufija kao što je Dželaluddin Rumi.

²⁷ Nasr, S. H., *Islamic Art and Sirituality*, Golgonooza Press, Ipswich, 1987.

²⁸ Kazem Mousawi Bodžnurdi, *Ibn Sina - čuveni iranski filozof i liječnik*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" Sarajevo, 2011.

Nadalje, u *Mesneviji* je spomenut Galen, poznatiji kao Galen iz Pergama, istaknuti rimski liječnik i filozof grčkog porijekla i vjerovatno najveći medicinski znanstvenik rimskog razdoblja.²⁹ Drugi po veličini od liječnika, odmah iza Hipokrata, spomenut je u priči iz domena psihijatrijskog pristupa liječenju bolesti.

Utjecaj Galenovih i Aviceninih učenja može se naći i u starim rukopisnim sveskama ljekarušama koje datiraju između 16. i 19. st. u Bosni i Hercegovini, (129–200/216 n. e.), gdje se kaže da je on, “Galenus ime sposobnog u mnoge znanosti upućenog mudraca“.

U *Mesneviji* se spominje i muhtesib, tržišni nadzornik, čija su ovlašćenja u pogledu obavljanja prakse i obrazovanja liječnika bila izuzetno visoka. U *Mesneviji* se nalazi priča o muhtesibu koji sklanja pijanca sa ulice što je dio očuvanja javnog reda.

Djelo *Čahar makala* Nizamija Aruzija, koje tretira pitanja obrazovanja liječnika također spominje Ibn Sinaa, njegov značaj i *Kanun medicine*.

Obrazovanje liječnika toga vremena je bilo izuzetno široko, iako mi danas mislimo da je obrazovanje tekovina modernog svijeta, iz navedenog se može vidjeti šta je sve morao proći jedan liječnik da bi dostigao tu titulu. Primjetno je iščitavanje obimne filozofske literature, tako da su liječnici i znanstvenici općenito, ujedno i filozofi i poznaju niz drugih nauka, bez specijaliziranja za samo jednu oblast.

Upravo prožimanje različitih znanstvenih disciplina sa duhovnim i egzaktnim predznakom, može dati izvanredne rezultate u pristupu koji je danas podijeljen na različite oblasti i puteve spoznaje, odnosno promovirati holističku dimenziju pristupa liječenju. Takva recepcija medicinske misli, teorije i prakse upućuje na *holizam* koji upućuje na načelo prema kojem živo biće (ili društvo) predstavlja cjelinu, a ne dijelove. Tu posljedično dolazi do preplitanja znanstvenih tokova, pa iako bi očekivali da je Galen više prisutan na Zapadu, a Ibn Sina na Istoku, primjetan je spoj suprotnosti, tako da je Galen veoma cijenjen i citiran na Istoku, a Zapad je Ibn Sinaa (Avicenu) i njegov *Kanun* smatrao osnovom medicine do sredine 17. stoljeća.

Naglasak je na povezivanju pogleda Istoka i Zapada, isto kao i duše i tijela. Spajajući dvije krajnosti ili dvije suprotnosti, Istok i Zapad, Ibn Sinaa i Galena, smanjuje se prostor za ono što bi stvaralo nered u spomenutim oblastima. Multidisciplinarni uvid u temu koji povezuje prirodne

²⁹ Wikipedia

znanosti sa duhovnosti daje joj integrativnu ulogu, te razvija i dopunjuje koncept uzajamnog djelovanja različitih znanosti i kultura, slijedeći težnju idealu svestranog čovjeka “l'uomo universale”, koji je razvio sve svoje umne sposobnosti i postao slobodan duh zaokruženog znanja.

Koristeći Ibn Sinaov opus i njegov primjer spomenut u duhovnoj literaturi kakva je *Mesnevija*, podstiče se duhovni potencijal nužan za uspostavljanje koncepta suprotnosti koji daju potpunost, te ostvarivanje kompletnog pogleda na duhovnu i praktičnu komponentu znanosti, posebno medicine. Iako se ovdje govorilo o medicinskoj znanosti u srednjovjekovnom periodu, integrativni pristup je primjenljiv na savremene poglede kod izučavanja historije znanosti i zdravstvene kulture. Pored toga, svjesnost o simbiozi tjelesnog i duhovnog liječenja u medicini, u konačnici bi trebala da bude dio elementarne forme civilizacijskog habitusa.

SUFISM AND MEDICINE - RECEPTION OF MEDICAL THOUGHT IN SUFI LITERATURE Senella Krehić-Fočak

Summary

The paper discusses the relationship between Sufism and medicine. Firstly, it presents historical facts related to the understanding and the role of Persian physicians in the Golden Age of Arabic medicine.

The relationship between medicine and Sufism is viewed through a concise description of Ibn Sinan's vast medical- philosophical opus and specific examples in verses from *Masnavi*, where Ibn Sina and Galen were mentioned with a brief reminder on the content of major work *The Canon of Medicine*. In *Çahar Makala* (Four Discourses) the emphasis is on the broad education of physicians and briefly on recalling the concepts of ethics and deontology of this age. The conclusion emphasizes the importance of more spiritual approach to correlating science and spirituality by using a body of work that Ibn Sina left behind and his role through the examples mentioned in the spiritual work as it is *Masnavi*, in which he tries to encourage spiritual potential and avoid larpurlartism in transmitting comments of his works.

Through a case study, it is possible to profile the relationship between Sufism and medicine, as well as to profile a concept in which contrary views achieve a complete view of the spiritual and the practical component of medical science in the medieval period, whether it is about East and West or soul and body.

This concept is consequently applicable to modern views in terms of the history of science and health education as well as treatment in general.

Key words: Ibn Sina, *Qanun*, Sufism and medicine, *Masnavi*, Galen, Çahar *Makala*, The Golden Age of Arab medicine, history of medieval medicine, spirituality, poetry, ethics.

Literatura:

- Karaman, H., Abu Bekr Ar-Razi (RHAZES) and Medical Ethics, Bir Biyografi Denemesi: Ebû Bekir er-Râzî, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011/2, c. III, sy. 6, s. 104. Mahmud Necmabâdî, Şerhu Hallü.
- Kazem Mousawi Bodžnurdi, *Ibn Sina - čuveni iranski filozof i liječnik*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2011.
- Levey, M., "Medical deontology in the Ninth Century", *J. Hist. of Med.*, No. 21, 1966.
- Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa, Orijentalni institut, Sarajevo, London-Sarajevo, 1430/2009.
- Mevlana Dželaludin, Rumi, *Mesneviya*, I svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.
- Mevlana Dželaludin, Rumi, *Mesneviya*, II svezak, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.
- Mevlana Dželaludin, Rumi, *Mesneviya*, V svezak, Buybook, Sarajevo, 2005.
- Motahhari, Morteza, *O jedinstvu Božijoj*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2003.
- Nasr, S. H., *Islamic Art and Sirituality*, Golgonooza Press, Ipswich, 1987.
- Rosenthal, F., "Bibliographical Notes on Medieval Muslim Dentistry", *Bull. of the History of Medicine*, 1960, 34, 52–60.
- Sokolović, A. Osman, *Orijentalne medicinske knjige moje knjižnice*, Sarajevo, 1945.
- Revidirani prijevod djela *Chahár maqála (Four discourses)* Nizámí-i'Arúdíja Samarqandija, Browne, Edward Granville, 1862–1926; Qazvini, Muhammad, 1877–1949. Publisher London, Printed by the Cambridge University Press for the Trustees of the "E. J. W. Gibb memorial" and published by Messrs. Luzac & Co.

Ostali izvori:

- Wikipedia
- Bilješke sa predavanja (dersova) *Mesneviye* hfz. Mehmeda Karahodžića